

Secularisatie en verzuiling in de Belgische politiek

door Jacques BILLIET,
Docent aan de Katholieke Universiteit te Leuven

Roger CREYF,
Assistent aan de Katholieke Universiteit te Leuven.

en Karel DOBBELAERE,
Gewoon hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven.,

Negen CVP-ers — waaronder zeven (van de achttien) Oost-Vlaamse verkozenen — onthielden zich bij de stemming over het bibliotheek-decreet in de Nederlandse Cultuurraad op 6 juli 1978. Louter toeval? Of zou het verzet van de bisschop van Gent tegen dit decreet toch nog invloed hebben op het politiek gedrag van CVP-mandatarissen uit zijn bisdom? Een paar dagen later, op 9 juli, wordt in de hoogste kringen van het katholiek onderwijs « met spijt » vastgesteld dat door de CVP-PSC-topfiguren te weinig belangstelling wordt betoond voor de problemen van het katholiek onderwijs, wat door de CVP-voorzitter prompt van de hand wordt gewezen : de CVP zal erover waken dat de bezuinigingen, voortvloeiend uit de anti-crisiswet in alle onderwijsnetten op dezelfde manier zullen worden doorgevoerd.

Bovenstaande krantenberichten — want daar gaat het om — doen vragen rijzen. Is de CVP na drieëndertig jaar nog steeds niet in staat om haar principieel gedeconfessionaliseerde opstelling volledig waar te maken? Kan of wil ze dat wel gezien de feitelijke samenstelling van haar kiezerskorps, haar militanten, kaders en verkozenen (1), en het mogelijk « surplus » aan integratiemogelijkheid dat het inspelen op

(1) Zie bv. A. FROGNIER, *Vote, classe sociale et religion/pratique religieuse*, in *Res Publica*, 17 (1975) 4, 479-490. In Vlaanderen zou nog 80 % van de CVP-kiezers uit praktiserende katholieken bestaan. Zie ook W. DEWACHTER, *De wetgevende verkiezingen als proces van machtsverwerving in het Belgisch politiek bestel*, Antwerpen, 1967, 310-314.

belangen van de katholieken biedt? Heeft de verderschrijdende secularisering dan geen invloed op de politieke verhoudingen in België? Of heeft men een te simplistische opvatting over de relatie tussen secularisatie en verzuiling wanneer men aanneemt dat secularisatie noodzakelijk uitmondt in een ontzuiling en dus ook in politieke verschuivingen?

In deze bijdrage wordt op deze vragen ingespeeld aan de hand van een drietal onderzoeken opgezet vanuit overwegend godsdienst-sociologische interesse. Wat de methodologische uitgangspunten betreft, die elders uitvoeriger worden behandeld (2), wordt enkel aangestipt dat het accent in de drie onderzoeken gelegd wordt op een inductieve benadering waarin wordt nagegaan welke definities van de werkelijkheid door welke groeperingen en sociale posities in welke sociale contexten geformuleerd en gerealiseerd worden. We hebben m.a.w. vooral oog voor processen van werkelijkheidsconstructie zodat het accent komt te liggen op het optreden van seculariseerders en verzuilers i.p.v. op secularisatie en verzuiling als globale processen die de betrokkenen overkomen. Dit sluit trouwens aan bij recente accentverschuivingen in de politiek-sociologische literatuur over de verzuiling waar geopteerd wordt om de verzuiling niet zozeer op te vatten als een objectieve onafhankelijke variabele die het gedrag van de politieke elites determineert (het zgn. « prudent leadership ») maar evenzeer te bestuderen in hoever de verzuiling het resultaat is van het optreden van de politieke elites (3).

In het eerste onderzoek over het katholiek onderwijs wordt het optreden van seculariseerders en verzuilers gevolgd doorheen de Belgische onderwijsgeschiedenis en wordt vervolgens de aandacht toegespitst op de feitelijke schoolkeuze van de ouders. Het tweede onderzoek gaat na op welke wijze de katholieke dimensie van de christelijke verplegingsinstellingen door ziekenhuisdirecties en beheerders van katholieke ziekenhuizen, en door oversten van religieuze congregaties wordt gedefinieerd. Het derde onderzoek probeert te achterhalen op welke wijze verschillende posities in het professorenkorps aan de KU Leuven het katholiek karakter van hun universiteit duiden, en het al of niet legitimeren als kroonstuk van een verzuilde structuur in het katholiek onderwijs. In het verslag van deze drie onderzoeken zijn elementen van antwoord te vinden op de hierboven geformuleerde vragen, met

(2) K. DOBBELAERE, J. BILLIET en R. CREYF, Secularization and Pillarization. A Social Problem Approach, in *The Annual Review of the Social Sciences of Religion*, 2 (1978), ter perse.

(3) Zie hiervoor M.P.C.M. VAN SCHENDELEN, Verzuiling en restauratie in de Nederlandse politiek, in *Beleid en Maatschappij*, 5 (1978) 2, 43.

name hoe het mogelijk is dat de verzuiling zich doorzet ondanks, of misschien juist dank zij, een toenemende secularisatie en welke politieke implicaties dit heeft. Eerst worden de voornaamste bevindingen van de drie studies gegeven, nadien volgt een bespreking met expliciete conclusies vanuit de centrale vraagstelling.

I. Secularisatie en de organisatie van het onderwijs in België.

Aan de hand van de historiek van de formulering en oplossing van onderwijsproblemen wordt nagegaan in welke situaties secularisatieprocessen hebben plaatsgegrepen; welke wisselende posities de seculariseerders hebben ingenomen en vanuit welke belangen zij zijn opgetreden; welke legitimaties gehanteerd werden en met welke machtsmechanismen secularisatietendenzen geslaagd zijn, geblokkeerd of gekeerd werden (4).

1. *Secularisatie als autonomie van de Staat.*

Bij de Belgische onafhankelijkheid in 1830 was het onderwijs van de verschillende niveaus grotendeels afhankelijk van de Kerk. Vrijheid van onderwijs — als uitdrukking van de vrijheid van overtuiging en godsdienst — was voor de kerkelijke overheid een noodzakelijke voorwaarde en een onmisbaar tegenwicht voor het behoud van de kerkelijke invloed onder een regime van scheiding tussen Kerk en Staat. Tussen de door Lamennais geïnspireerde liberaal-katholieke politici en invloedrijke bisschoppen, enerzijds, en de nog niet anti-godsdienstige liberalen, anderzijds, was aanvankelijk een compromis mogelijk. Zeker op het gebied van het lager onderwijs ging het voor de kerkelijke overheid in de eerste plaats om de godsdienstige sfeer in de scholen en niet zozeer om de inrichting van dit onderwijs door de Kerk. Zowel katholieke als officiële scholen moesten van de katholieke godsdienstige sfeer doordrongen zijn omdat volgens de bisschoppen alleen op die wijze de godsdienstvrijheid van de overgrote meerderheid der burgers in een neutrale Staat gevrijwaard werd. Voor de overwegend godsdienstige liberalen was deze inhoudelijke kwestie geen punt, als maar de autonomie van de burgerlijke samenleving inzake het verschaffen van onderwijs erkend werd. Een moreel-godsdienstige opvoeding werd zelfs nuttig geacht voor de bevolking. De wet van 1842 op het lager onderwijs bekroont dit compromis: de Staat kreeg het recht om de gemeenten tot het verschaffen van basisonderwijs te verplichten en de Kerk kreeg

(4) J. BILLIET, *Secularisering en verzuiling in het onderwijs. Een sociologisch onderzoek naar de vrije schoolkeuze als legitimatieschema en als sociaal proces*, Leuven, 1977.

uit hoofde van haar gezag controle over het verplicht gesteld katholiek godsdienstonderricht. De kerkelijke overheid slaagde er zelfs in om in 1846 een reglement van inwendige orde te doen goedkeuren waardoor het controlerecht in de gemeentescholen uitgebreid werd tot alle vakken en alle personeelsleden. Deze toestand was voor de Kerk dermate gunstig dat zij vanaf 1842 de zorg voor het lager onderwijs grotendeels overliet aan de gemeenten.

2. *Secularisatie als laïcisering.*

De secularisatie, als waarborg voor de burgerlijke autonomie, waartoe de liberaal-katholieke politici vanuit hun loyaliteit met de Constitutie bereid waren en waarvan de liberalen de promotors waren, verschoof van betekenis in relatie tot de opkomst van nieuwe tegenstellingen en conflictuerende groeperingen. Enerzijds werd de invloed van de *liberaal-katholieken* aangetast door de Pauselijke veroordelingen van hun doctrine en door de toenemende invloed van de *Ultramontanen* die het herstel van een katholieke Staat bepleitten. Bij de liberalen won vanaf 1846 de *radicale vleugel* aan invloed. De invloed van de Kerk inzake onderwijs werd niet enkel beschouwd als een onduldbare aantasting van het burgerlijk gezag maar bovendien werd de inhoudelijke laïcisering van het onderwijs bepleit vanuit de opvatting dat godsdienst in tegenstrijd was met wetenschap en met persoonlijke vrijheid. Rond 1857 verschoof het anti-clericalisme zelfs naar anti-godsdienstigheid. De dragers van deze laïcisatie waren bij het tot stand komen van de wet op het middelbaar onderwijs in 1850 nog te zwak om hun standpunt volledig door te drukken, ondanks de homogene liberale regering. Tijdens de liberale regeringen tussen 1857 en 1870 nam hun macht toe en werden tal van laïciserende verenigingen opgericht waaronder de « Ligue de l'enseignement ».

Ondertussen hadden de katholieke krachten zich ook gemobiliseerd, en onder impuls van de aan invloed winnende Ultramontanen werd op de Mechelse Congressen van 1863 tot 1867 gepleit voor de algehele voorrang van vrije katholieke scholen. Zij wensten de Staat zelfs het recht te ontzeggen om zelf scholen op te richten tenzij het privé-initiatief tekort zou schieten (het zogenoemde subsidiariteitsbeginsel). Doordat de katholieken van 1870 tot 1878 aan de macht kwamen, werd het laïciserend programma geblokkeerd. Het Ultramontaanse programma werd echter evenmin uitgevoerd omdat de acute bedreiging achter de rug was. Op het plaatselijk vlak deden zich wel enkele conflicten voor.

3. *Secularisatie en verzuiling.*

Toen de liberalen in 1878 terug aan de macht kwamen werd het radicaal-liberale onderwijsprogramma inzake laïcisering gerealiseerd. Het

moreel gezag van het episcopaat bleek echter groot genoeg om een schoolstrijd te ontketenen waarbij het officieel onderwijs zowel voor katholieke kinderen als voor katholieke leerkrachten verboden werd. Overall waar dit voordien nog niet het geval was, werden katholieke lagere scholen opgericht en het aantal leerlingen in het katholiek lager onderwijs steeg van 13 % in 1879 tot 64 % in 1880. Van dan af behield de Kerk niet alleen het overwicht inzake onderwijs, maar bovendien waren de katholieke politici meer bereid om een zekere neutraliteit in het officieel onderwijs te aanvaarden. De de-seculariserende tegenbeweging ging m.a.w. de voornaamste aandacht besteden aan een monopolie-streven voor het confessioneel vrij onderwijs, en een minderheid van gelaïciseerd onderwijs werd door deze politici pragmatisch aanvaard. Het bestaan van een niet-kerkelijke minderheid werd na de schoolstrijd als feit erkend. Deze ontwikkeling in het onderwijs is trouwens illustratief voor de evolutie op andere domeinen.

Met de kerkelijke veroordeling van de Ultramontanen in 1880 werd hun strategie gewijzigd. Aangezien de restauratie van de katholieke Staat niet haalbaar bleek, werd overigens met succes gepoogd om een zo machtig mogelijke katholieke deelstaat uit te bouwen binnen het kader van de Belgische Constitutie (de zgn. verzuiling). Hierbij werd een beroep gedaan op de grondwettelijke vrijheid van vereniging, op het subsidiariteitsprincipe (voorrang voor het privé-initiatief) en later ook op het recht op staatssubsidies. Bij de doorbraak van het georganiseerd katholicisme, een politieke partij inbegrepen, speelden de ex-Ultramontanen een belangrijke rol.

Zowel de schoolstrijd als de arbeidersstrijd hebben de ontkerkelijking van verschillende segmenten in de bevolking bevorderd. Het georganiseerd katholicisme kon dan ook gelegitimeerd worden door te wijzen op de noodzakelijke bescherming van de godsdienst, het gezin, de eigendom en de katholieke belangen in het algemeen. Dit gold heel speciaal voor de in 1884 opgerichte confessionele katholieke partij waarvan de eenheid regelmatig door het episcopaat op bovenvermelde gronden bepleit werd. Deze katholieke eenheid werd bedreigd vanuit twee tegenstellingen, die zich na de schoolstrijd en het op de achtergrond verdwijnen van de conflicten tussen katholieken en andersdenkenden, in toenemende mate zouden manifesteren : op de eerste plaats de tegenstelling arbeid-kapitaal en de poging tot een autonome politieke opstelling van de christen-democratie ; op de tweede plaats de Vlaamse ontvoogdingsstrijd die na de Eerste Wereldoorlog gepaard zou gaan met de uitbouw van een politiek alternatief voor katholieken (Frontpartij, VNV).

4. *Secularisatie en de gelijke rechten van de ouders.*

Gelijklopend met de invoering van het verplicht kosteloos basis-onderwijs werd van katholieke zijde het recht op *staatssubsidies* geëist. De vrijheid moet financieel mogelijk zijn, zo luidde het. Tevens werd aan de Staat het *absolute* recht ontzegd om onderwijs te organiseren. Hiermee werd bedoeld dat de rechten van de Staat m.b.t. het organiseren van onderwijs niet uit de staatssoevereiniteit als zodanig ontleend werden maar aan andere principes zoals het in gebreke blijven van het privé-initiatief of de gelijke rechten van de ouders. De socialisten en de liberalen verdedigden de rechten van de Staat en keerden zich tegen de subsidies voor het vrij onderwijs. Omwille van de gemengde regeringen waarin tussén 1918 en 1940 steeds katholieken zitting hadden, kwam het nauwelijks tot harde confrontaties inzake onderwijs. Andere problemen bleken belangrijker. Wel vormde het probleem van de subsidies voor het vrij onderwijs ondanks de economische crisis helemaal onverwacht de inzet van de verkiezingsstrijd in 1932. Nadat de liberalen en de socialisten zich op hun congressen en in hun kiescampagne tegen het toekennen van subsidies aan vrije scholen hadden uitgesproken, werd de verkiezingsstrijd van katholieke zijde en met bisschoppelijke steun in het teken van « de schone ziel van het kind » geplaatst. In tegenstelling met de gemeenteraadsverkiezingen van 1932 behaalden de katholieke lijsten in datzelfde jaar een overwinning (+ 3 kamerzetels) ten koste van de Vlaams-Nationalisten.

De in 1945 opgerichte en gedeconfessionaliseerde CVP nam de programmapunten van de vroegere katholieke partij inzake onderwijs over, zij het met een nieuwe legitimatie. M.b.t. de voorrang voor het privé-initiatief en het recht op staatssubsidies werd niet langer verwezen naar de rechten van de Kerk maar naar de *rechten van de ouders* en naar principes van sociale rechtvaardigheid. Onder druk van een overwegend kerkelijk kiezerskorps en op aandringen van de bisschoppen nam de CVP vanuit deze seculiere legitimatie de verdediging van het vrij katholiek onderwijs op zich. De homogene CVP-meerderheidsregering van 1950 tot 1954 verleende voor het eerst subsidies aan het katholiek middelbaar onderwijs. De wetten waarop dit berustte werden gedeeltelijk ongedaan gemaakt door de liberaal-socialistische coalitie tussen 1954 en 1958, de periode van de tweede schoolstrijd. Terwijl de eerste schoolstrijd gevoerd werd omwille van « de ziel van het kind » stond de tweede schoolstrijd in het teken van « vrijheid en democratie ». Hoezeer de bisschoppen de schoolstrijd ook godsdienstig duiden, voor de CVP en de katholieke sociale organisaties (o.a. vakbonden) was het hoofdzakelijk een kwestie van sociale rechtvaardigheid, gelijkheid van kansen, en kosteloosheid van voortgezet onderwijs. Ook werd in sommige socia-

listische middens (o.a. M. Buset), de deelname aan de schoolnetten in verband gebracht met de politieke machtsverhoudingen in Vlaanderen. De uitbreiding van het rijksonderwijs werd beschouwd als een noodzakelijke voorwaarde voor de doorbraak van de socialistische partij en het verwerven van de absolute meerderheid.

5. *Secularisatie en pacificatie.*

In 1958 maakte de specifieke machtstoestand een compromis noodzakelijk. De CVP had opnieuw de absolute meerderheid in de Senaat maar niet in de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Het episcopaat had zich trouwens met de verkiezingen ingelaten door het kiezen voor de CVP in geweten te verplichten. Via een buitenparlementaire procedure en geheime onderhandelingen kwamen de elites van de drie nationale politieke partijen tot een overeenkomst — het Schoolpact — op basis van een gemeenschappelijk legitimatie-schema : de vrije schoolkeuze van de ouders. Zowel het *absoluut* recht van de Staat m.b.t. het inrichten van onderwijs als het *absoluut* recht van het vrij onderwijs, werd door de respectievelijke tegenstanders *niet* erkend. Zowel de oprichting van « neutrale » rijksscholen als de verregaande subsidiëring van vrije (katholieke) scholen werden gerechtvaardigd door de vraag vanwege de ouders. Deze moesten in de mogelijkheid zijn om binnen « redelijke » afstand van hun woning een « neutrale » en een « confessionele » school te vinden. Het vrij katholiek onderwijs verkreeg bovendien een ruime pedagogische autonomie en in het rijksonderwijs werd de verplichte keuze tussen godsdienst en niet-confessionele zedenleer geregeld. Ook werden, omwille van de neutraliteit, beperkingen opgelegd aan de toegang van katholiek gediplomeerd onderwijzend personeel tot het rijksonderwijs. De verzuiling inzake onderwijs werd door de Schoolpactwet wettelijk bekrachtigd. Een permanente Schoolpactcommissie met vertegenwoordigers van de drie traditionele politieke partijen zou over de uitvoering van het Schoolpact waken.

6. *Secularisatie en binnenkerkelijke oppositie.*

Rond 1968 kwamen grondige verschuivingen in de tegenstellingen aan het licht. Door jonge katholieke intellectuelen, pedagogie-studenten, CVP-jongeren, sommige kaderleden van de christelijke arbeidersbeweging, redactieleden van « *De Maand* » en « *La Revue Nouvelle* » en vanuit de Volksunie werd zowel de partij-politieke invloed op de probleemoplossing inzake onderwijs als de verzuilde onderwijsstructuur in vraag gesteld. Er werd geopteerd voor een nieuw schooltype, de « pluralistische school », ter vervanging van de gescheiden schoolnetten. Hoewel zich vlug ook socialisten, liberalen en vrijzinnigen achter deze idee

schaarden werd ze toch vooral gedragen door katholieken die op politiek en sociaal-economisch vlak voor een hergroepering pleitten (de zgn. progressieve frontvorming), door pedagogen en door de Volksunie. Eerstgenoemden achtten de sociaal-economische tegenstellingen relevanter dan de levensbeschouwelijke terwijl vanuit pedagogische hoek vooral gepleit werd voor het primeren van de pedagogische deskundigheid boven partij-politieke en levensbeschouwelijke bekommernissen. Volgens deze groeperingen zou de pluralistische school meer aangepast zijn aan de gesecculariseerde samenleving. Van Volksunie-zijde werd de verzuiling in het onderwijs (en in het algemeen) van de hand gewezen op volksnationale gronden. Feit is echter ook dat de Volksunie — zij het in mindere mate dan de CVP — overwegend praktiserende katholieken aantrekt, maar dat deze partij niet structureel verbonden is met het georganiseerd katholicisme, o.a. wat de «interlocking directorates» betreft.

De nieuwe Schoolpactwet van 1973 bevestigt de bestaande verzuiling en de invloed van de traditionele politieke partijen inzake onderwijs. Alhoewel de «pluralistische school» de laïcisation verder bevorderde, kreeg deze idee nooit de vereiste politieke steun van de liberale noch van de socialistische partij. Andere dan zuiver levensbeschouwelijke factoren bepaalden de houding van de politieke partijen : de traditionele partijen waren niet bereid de moeizaam verworven schoolvrede op de helling te plaatsen.

Op de uitdaging binnen de eigen gelederen werd tussen 1968 en 1973 vanwege de verdedigers van het katholiek onderwijs geantwoord met een vloedgolf van rechtvaardigingen van de zin van het katholiek onderwijs. Deze situeren zich op twee niveaus. Enerzijds een rechtvaardiging naar de gelovigen toe waarin de zin en de betekenis van het katholiek onderwijs verklaard wordt ; in een gesecculariseerde samenleving zou specifiek katholiek onderwijs meer dan ooit noodzakelijk zijn. Anderzijds een rechtvaardiging ten behoeve van de potentiële tegenstanders (de andersdenkenden) waarin gesteld wordt dat de grote vraag naar katholiek onderwijs het bestaan van dit onderwijs rechtvaardigt ; het katholiek onderwijs is een dienst aan de hele gemeenschap, het rendeert meer met minder middelen. Door zich te beroepen op deze twee argumenten uit de vrije markteconomie (grote vraag en rendement), kan het katholiek onderwijs zelfs zonder godsdienstige referenties aanvaardbaar worden gemaakt (5).

(5) G. DEPREEZ, La guerre scolaire et sa pacification, in *Recherches Sociologiques*, 2 (1971) 1, 75.

7. *Secularisatie en schoolkeuze.*

Hoe moet de vraag naar katholiek onderwijs geïnterpreteerd worden? Gaat het bij de ouders wel éénduidig om een vraag naar confessioneel onderwijs? Langs onderzoek bij een representatieve steekproef van 455 ouders met kinderen in alle eerste leerjaren van het voortgezet onderwijs van alle Mechelse scholen, hebben wij geprobeerd deze vraag te beantwoorden. Onafhankelijk van de kerkelijke betrokkenheid zijn zowel de integratie in de katholieke zuilorganisaties, het schoolverleden van de ouders, de sociaal-economische status en de woonbuurt van invloed. Schattingen op grond van onze gegevens en andere bronnen maken het aannemelijk dat minstens 25 % van de leerlingen in het katholiek onderwijs afkomstig is van niet en weinig kerkelijk betrokken gezinnen. Waar slechts een minderheid van de ouders hun keuze godsdienstig motiveren blijkt het katholiek onderwijs toch een specifieke identiteit te bezitten qua opvoedkundige sfeer en kwaliteit van het onderwijs. Hierbij wordt gewezen op de gedragingen van de leerlingen inzake beleefdheid en kledij, de eisen vanwege het personeel m.b.t. discipline, de bekommernis van de leerkrachten m.b.t. opvoeding en onderwijs en de strenge eisen inzake studiepeil. Er moet ook op gewezen worden dat ouders met kinderen in het katholiek onderwijs overwegend « middle class » zijn. Voor de betrokken ouders betekent katholiek onderwijs m.a.w. heel wat meer dan « confessioneel » onderwijs (6).

8. *Secularisatie en sociaal-cultureel catholicisme.*

Wanneer woordvoerders van het katholiek onderwijs de aanwezigheid van kinderen van niet-gelovige en weinig kerkelijke ouders in katholieke scholen verklaren, dan verwijzen zij eerder naar het « christelijke » en zelfs naar het « dieper », « echter en vollediger » menselijk karakter van de algemene opvoedkundige sfeer van hun scholen, dan naar de specifiek katholieke sfeer. Deze verschuiving verklaart o.i. waarom een sterk afnemende kerksheid geen repercussies heeft op de deelname aan het katholiek onderwijs en aan de zuilorganisaties in het algemeen. Er heeft zich een sociaal-cultureel catholicisme ontwikkeld dat dienst doet als een seculier surrogaat voor de afnemende kerkelijke godsdienstigheid. Wij bedoelen hiermee dat er, wanneer kerkelijke controlemechanismen, interpretatieschema's over de samenleving en de zin van de dingen, rituelen en symbolen in de katholieke bevolkingsgroep niet meer algemeen aanvaard en beleefd worden, andere interpretatieschema's, vormen van sociale controle, rituelen en symbolen (of

(6) J. BILLIET, *op. cit.*, 145-204.

minstens dezelfde rituelen en symbolen met een gewijzigde betekenis, nl. een familiale en sociale betekenis — in de zin van « rites de passages » —) in de plaats moeten komen om die bevolkingsgroep en haar organisaties voldoende te integreren. De vraag luidt : welke identiteit hebben de katholieke zuilorganisaties die het mogelijk maakt dat ook onkerksen en onkerkelijken er zich thuisvoelen ?

Wij stellen vast dat het katholiek onderwijs tot op zekere hoogte — en de andere zuilorganisaties tot op zeer grote hoogte — de typisch religieuze en levensbeschouwelijke inhoud prijs geven. Men spreekt bv. van « christelijk » in de zin van « humaan », algemeen menselijk en « gemeinschaftlich », i.p.v. « katholiek » ; men doet een beroep op de « vrije keuze » en het rendement ; men wijst op een betere service inzake opvoeding, onderwijs, ziekenzorg, e.d. In de CVP en de sociale organisaties ontwikkelt men een typische ideologie met als elementen : harmonie, solidariteit, vrijheid, privé initiatief, evenwicht tussen kapitaal en arbeid, enz. (7).

Als hypothese zouden wij dan ook kunnen stellen dat de sociale controle in de toekomst meer en meer zal worden uitgeoefend door de lekenkaders van de christelijke zuilorganisaties i.p.v. door de kerkelijke kaders. Het sociaal-cultureel catholicisme met o.a. de bovenvermelde elementen is m.a.w. een seculier surrogaat voor kerkheid.

II. De christelijke dimensie van een verplegingsinstelling.

Een andere dienst van de katholieke zuil is het ziekenhuis. Ongeveer 60 % van de acute ziekenhuisbedden behoren tot de privé sector en in de gespecialiseerde sector is dat cijfer nog hoger — in de psychiatrische ziekenhuizen bijna 90 % (8).

Zoals in het privé onderwijs is de privé ziekenhuissector praktisch volledig in handen van katholieken, voornamelijk religieuze congregaties. In het begin van de jaren zestig stelde de Vereniging voor Verplegingsinstellingen aangesloten bij *Caritas Catholica*, zich de vraag : moet de katholieke gemeenschap haar bijdrage in de gezondheidszorg verder zetten, vooral nu de recrutering van religieuzen enorm terugloopt en het religieus personeel, in het vooruitzicht van drastisch te verminderen,

(7) J. BILLIET en K. DOBBELAERE, *op. cit.*, 80 e.v. ; J. BILLIET, Beschouwingen over het samengaan van secularisatie en verzuiling, *De Nieuwe Maand*, 19 (1976) 7, 244-257.

(8) G. GEENS, De rechten en plichten van het privé initiatief op het gebied van de gezondheidszorg, meer in het bijzonder met betrekking tot de oprichting en de uitbating van verplegingsinstellingen : A. PRIMIS, ed., *De christelijke dimensie van een verplegingsinstelling*, Brussel, 1973, 17-18.

thans reeds sterk verouderd is (9). Zo ja, hoe definieert men een christelijke verplegingsinstelling?

In een studie over de christelijke dimensie van een verplegingsinstelling, hadden wij de gelegenheid de sociale constructies van ziekenhuisdirecties en beheerders van katholieke ziekenhuizen, alsook van oversten van religieuze congregaties die werkzaam zijn in de publieke sector, te bestuderen. Zij ontwikkelden enerzijds definities over de te vervullen functies en duiden anderzijds de sociale posities aan die voor de uitvoering verantwoordelijk zijn (10).

1. *Medische service en kerkelijke service.*

In de eerste plaats onderstreepte men de *medische en verplegende functie*, die door een rationeel beheer moet worden verzekerd. Maar het christelijk ziekenhuis is meer dan een deskundige instelling, het ziekenhuis moet een christelijke geest uitstralen, wat tot uiting komt in de *christelijke zingeving van leven, lijden en dood*, alsmede in de *algemeen menselijke sfeer* die er heerst. Daartoe zal het beheer zorg dragen binnen de katholieke gemeenschap te recrutereren. De christelijke zingeving van leven, lijden en dood impliceert immers ook specifiek kerkelijke morele regels inzake euthanasie, abortus, sterilisatie, kunstmatige inseminatie en geboortenbeperking, die in de christelijke verzorgingsinstellingen moeten worden onderhouden. Verondersteld wordt dat katholieke dokters zich daaraan zullen houden. Anderzijds wordt ook verwacht dat deze artsen evenals het katholiek verplegend personeel de aalmoezeniers tijdig zullen verwittigen opdat de sacramenten zouden kunnen worden toegediend.

De godsdienst wordt dus in de eerste plaats gereduceerd tot zijn kerkelijke vormgeving, nl. kerkelijke ethische normen en sacramentele praktijken. Naast de medische service wordt een kerkelijke service georganiseerd. De aalmoezeniersdienst staat in voor de liturgische diensten en het toedienen van de sacramenten. Beide diensten, de medische en de kerkelijke, worden deskundige naast elkaar opgezet. Zij zijn onafhankelijk van elkaar, volgen elk hun eigen rationaliteit en hebben elk hun eigen deskundigen. Op deze wederzijdse neutraliteit is slechts één uitzondering, nl. de hoger genoemde kerkelijke moraal die aan de

(9) K. DOBBELAERE, Organising Christian Values in Social Organisations : The Case of Catholic Hospitals in Belgium, *Social Studies. Irish Journal of Sociology*, 2 (1973) 5, 475.

(10) K. DOBBELAERE, M. GHESQUIERE-WAELKENS en J. LAUWERS, *De christelijke dimensie van een verplegingsinstelling : Een sociologische analyse van haar legitimatie : humanisering, secularisatie en verzuiling*, Brussel, 1975.

geneesheer bepaalde verplichtingen oplegt, maar het betreft hier eerder marginale situaties.

2. De algemeen menselijke sfeer.

De christelijke geest moet ook tot uiting komen in de algemeen menselijke sfeer van het ziekenhuis. In de ziekenzorg staat de mens centraal, en niet de ziekte. De medemenselijkheid die een integrerend deel is van de definitie (m.a.w. de ideologie) van het ziekenhuis, dient door het beheer van het ziekenhuis te worden verzekerd, maar wordt door de economische en medische rationaliteit tegengewerkt (11). Personeelsbeperking, kostenbesparing e.d. worden ingeroepen om de segmentaire en functionele taakverdeling te verantwoorden t.o.v. een totale benadering van de zieke, die een uitgebreide, frequente en duurzame communicatie vereist. De huidige communicatie is segmentair, formeel en autoritair, nl. volledig bepaald door de medische relatie. Tevens wordt de medemenselijkheid, als constituerend element van de christelijke sfeer niet organiseerbaar geacht. Godsdienst, buiten de gespecialiseerde kerkelijkheid, wordt louter op het vlak van informele en inter-individuele relaties gedefinieerd : op het niveau van de instelling gebeurt dit in termen van een sfeer van liefde, verdraagzaamheid, eerbied, toewijding, enz. ; op het niveau van de sociale posities als een interpersoonlijke houding van geduld, onbaatzuchtigheid, beschikbaarheid, liefdevolle dienstbaarheid, luisterbereidheid, meevoelen, vriendelijkheid, enz. Dit geeft aanleiding tot het maken van een onderscheid bij de directies tussen het *religieus* verplegend personeel en het verplegend *leken* personeel. De eersten zouden vooral het christelijk én menselijk waardemoment realiseren ; in hun voorkomen, houding en zienswijze drukken zij medemenselijkheid uit, hun functie zou dus eerder expressief zijn. De laatsten daarentegen zouden vooral de medische deskundigheid realiseren en hun functie zou dan ook hoofdzakelijk instrumenteel zijn.

3. Secularisatie.

De combinatie van deze twee definities van de katholiciteit en de poging om deze combinatie in hun verplegingsinrichtingen te realiseren en te handhaven, is typisch voor wat wij de « seculariseerders » van de katholieke zuil zouden willen noemen. Zij doen een beroep op de individuele godsdienstvrijheid van de zieke om vrije katholieke ziekenhuizen te kunnen handhaven t.o.v. publieke. Intussen privatiseren zij het godsdienstige zodanig dat het in de concrete werkzaamheid van de

(11) A. QUERIDO, *Godshuizen en Gasthuizen. Een geschiedenis van de ziekenverpleging in West-Europa*, Amsterdam, 26-51 en vooral 52-55.

ziekenzorg, ook binnen de vrije katholieke inrichtingen, slechts plaats vindt op het interindividuele vlak. De christelijke waarden worden zodanig geïndividualiseerd dat ze geen greep meer hebben op de feitelijke structuren van de inrichting. Enerzijds is er de splitsing tussen de medische service en de kerkelijke service, met weliswaar een relatie op het etisch vlak, maar enkel in marginale situaties. Anderzijds is er de medische en economische rationaliteit die de realisatie van het tweede element van de christelijke geest, nl. de humane sfeer, tegenwerkt. Meer zelfs, de medemenselijkheid wordt niet organiseerbaar geacht, zij wordt gesitueerd in het interindividuele gedrag en typisch geacht voor de religieuze verplegenden. Hier wordt dan opnieuw een scheiding gemaakt tussen het sacrale (het kerkelijk personeel) en het seculiere (het verplegend lekenpersoneel).

Toch wensen de beheerders en directies van katholieke ziekenhuizen een aparte ziekenzorg binnen de katholieke zuil te handhaven en te legitimeren. Hiervoor doen zij o.m. een beroep op de individuele godsdienstvrijheid van de zieke voor de keuze van zijn verplegingsinstelling. Met de tegenstelling « *privaat-publiek* » wil men de godsdienstvrijheid waarborgen, hoewel tegelijkertijd aan de godsdienstige waarden organisatieel geen reële kans wordt gegeven. Heel de argumentatie rond individuele vrijheid dient dan tenslotte slechts om een verworven machtspositie in de gezondheidszorg te bevestigen en te verstevigen. Officieel legitimeert men zijn positie met christelijke waarden, in feite privatiseert men ze in het particulier-toevallige, zonder enige concretering naar heel de organisatie toe, hoewel men die organisatie met behulp van de aldus gelegitimeerde macht opzet en rechthoudt. Met de godsdienstvrijheid houdt men zijn positie naar buiten recht; met de individualisering van deze godsdienst beveiligd men de interne deskundigheidspositie van de artsen en administrators.

Het christelijk ziekenhuis steunt dus op concepten uit het secularisatiedenken (*privé-publiek*), en is feitelijk georganiseerd op basis van gedifferentieerde en gespecialiseerde diensten, het resultaat van processen die aan de basis liggen van de zgn. secularisering. Enkel de kerkelijke godsdienstigheid wordt georganiseerd en de onorganiseerbaar geachte christelijke en menselijke sfeer, die er volgens de ideologie moet heersen, wordt in dit denken aan onderscheiden posities toegedacht: enerzijds het verplegend *lekenpersoneel* (seculier) en anderzijds het *religieus* verplegend personeel (sacraal kerkelijk). Godsdienst wordt dus geprivatiseerd, gespecialiseerd, verkerkelijkt en verliest zijn functie als « *overarching meaning system* ». Zelfs de kerkelijk ethische normen worden onder de druk van de medische rationaliteit meer en meer in vraag gesteld. Vandaar dat in het kader van *Caritas Catholica* een Ethische

Commissie werd opgericht, samengesteld uit administrators, artsen, en andere vertegenwoordigers van de ziekenhuiswereld met o.m. de bedoeling ethische problemen die zich in christelijke instellingen voordoen zoveel mogelijk bespreekbaar te maken. Tot nu toe worden deze in de instellingen verhuld.

III. De katholiciteit van de Katholieke Universiteit Leuven.

Een andere mogelijkheid om in een concrete context definiëringsprocessen rond Kerk en godsdienst te onderzoeken, deed zich voor aan de Katholieke Universiteit te Leuven. Zoals vele universiteiten verkeerde ook deze universitaire instelling op het einde van de jaren zestig in een crisisperiode. Kenmerkend voor deze crisis was wel het feit dat verscheidene probleemstellingen elkaar doorkruisten en beïnvloedden.

In die jaren waren thema's als « universitaire expansie », « democratisering », « aggiornamento » aan de orde van de dag. Maar de bedding waarin al deze thema's tot een stroomversnelling werden gebracht, was deze van de typisch Belgische taalproblematiek. Onder impuls van de in 1924 gestichte v.z.w. « Vlaamse Leergangen », was er weliswaar vrij vlug een verdubbeling gekomen van de leergangen die in de vijftiger jaren praktisch voltooid was, maar « veel Vlamingen hadden de indruk dat de Leuvense instelling een Franstalige universiteit bleef met veel colleges in het Nederlands » (12). En een door de herziening van de taalwetgeving gesensibiliseerde Vlaamse publieke opinie confronteerde in het begin van de jaren zestig de Inrichtende Overheid hoe langer hoe meer met de vraag naar de splitsing van de unitaire universiteit in twee volwaardige en autonome instellingen per taalgemeenschap.

Daar de bisschoppen de Inrichtende Overheid vormden, werd van hen hierover een beslissing verwacht. Toen deze zich op 13 mei 1966 in een sterk autoritair getinte verklaring uitspraken voor het behoud van de unitaire structuur, brak bij de Vlaamse opinie een storm van protest los. En dit protest was niet enkel gericht tegen de inhoud van de verklaring (13) maar ook tegen de autoritaire toon ervan (14). In

(12) R. AUBERT *et al.*, *De Universiteit te Leuven 1425-1975*, Leuven, Universitaire Pers, 1976, 255.

(13) « Wij willen het behoud van de institutionele en functionele eenheid van de Alma Mater, alsmede haar fundamentele geografische éénheid, dit is haar éénheid te Leuven zelf en wij aanvaarden niet dat deze éénheid door al wie tot de universiteit behoort, publiek wordt in het gedrang gebracht ». Verklaring van Belgisch Bisschoppen over Leuven. Integrale tekst, *De Standaard*, 16 mei 1966.

(14) « Nu de beslissingen genomen zijn willen wij ze, vrij van elke drukking, met beslistheid doorvoeren en vragen wij aan allen ze te aanvaarden. Wij richten deze

het post-conciliaire katholieke Vlaanderen stak deze toon schril af tegen de klanken van openheid en dialoog die uit het pas beëindigde Vaticaanse concilie waren overgewaaid. Bij de Vlaamse studenten mondde dit protest uit in soms felle anticlericale manifestaties. De eis om de K van de KU Leuven te schrappen bleef dan ook niet uit (15).

Reeds vroeger was er in academische kringen en bij de katholieke intellectuele elite van het land — zowel in Vlaanderen als in Wallonië — een discussie ontstaan over de noodzaak en de opportuniteit van een katholieke universiteit. Aan deze discussie hadden leidinggevende figuren uit het professorencorps en andere vooraanstaanden deelgenomen zoals o.m. A. Descamps, P. De Somer, G. Declercq, G. Maertens, H. Servotte, E. Leemans, J. Leclercq, J. Drèze, A. Dondeyne, J. Grootaers, F. Van Bladel, A. Van Hoof, E. Schillebeeckx. Een neerslag hiervan is terug te vinden in tal van artikels in algemeen culturele tijdschriften zoals *De Maand*, *Streven*, *Kultuurleven*, *La Revue Nouvelle*, e.a. in de periode 1960-1970 (16).

Ook vanuit een andere optiek werd de vraag of de universiteit nog wel kon bogen op haar katholiek karakter aan de orde gesteld. Sommigen waren immers de mening toegedaan dat het bestaan van linkse studentenbewegingen afbreuk deed aan het katholiek karakter van de universiteit (17), terwijl ook de sporen die de « permissive society » op de campus had nagelaten hen dwars zaten (18).

Deze korte situatieschets kan wellicht volstaan om aan te tonen dat zowel aan de positie van het instituut « kerk » — die mede de universiteit beheert — als aan een evident geachte definiëring van het katholiek karakter van de KU Leuven een aantal vragen werden geformuleerd (19). Het was dan ook onze bedoeling dit bevragen van het katholiek karakter, wat door velen onderkend werd als een proces van secularisatie,

oproep tot allen die buiten de universiteit verantwoordelijkheid dragen. Deze oproep wordt een verordening waar het gaat om de leden van het academisch, wetenschappelijk en administratief personeel van beide taalstelsels ». *Ibid.*

(15) R. DERINE, *Strijd om Leuven. Feiten en Meninge*n, Utrecht, Ambo, 1967, 102, 130.

(16) Voor een overzicht zie : R. CREYF, K. DOBBELAERE en J. VANHOUTVINCK, *Professoren en het katholiek karakter van hun universiteit*, Leuven, Sociologisch Onderzoeksinstituut, 1977, 16-21. Een uitgebreide bibliografie hierover is opgenomen in *Bijlage I (Materiaalverzameling)* van dit rapport.

(17) J. VAN DE KERCKHOVE, Art. Studentenvakbeweging (SVB) in *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, deel 2, Tielt, Lannoo, 1973, 1527-1530.

(18) Voor commentaar en repliek op deze bezorgde reacties zorgde rector P. De Somer in zijn openingsrede van het academiejaar 1971-1972. Cf P. De Somer, *Toekomstperspectieven van de universiteit in het licht van de democratisering van het hoger onderwijs*, Leuven, 1971, 8-9.

(19) Ook aan andere katholieke universiteiten werden vraagtekens geplaatst achter de katholieke identiteit. Zo bv. over de KU Nijmegen. Cf E. SCHILLEBEECKX, *et al.*, *Katholieke Universiteit ?*, Bussum, 1971.

sociologisch in kaart te brengen. Reeds bij een summiere contactname met de problematiek kon worden vastgesteld dat een bepaalde evidentie omtrent de K. van de KU Leuven doorbroken was. De verscheidenheid van opvattingen die hierover leefde zowel bij studenten als academisch en wetenschappelijk personeel, liet voldoende ruimte om met reden te kunnen spreken van een identiteitscrisis.

Het was onze bedoeling die verscheidenheid zo nauwkeurig mogelijk op empirische wijze waarneembaar te maken. Eerder dan toetsend onderzoek van een klare en afgelijnde hypothese betreffende één definiëring van dit katholiek karakter, leek het ons aangewezen het definiëeringsproces zelf aan een onderzoek te onderwerpen (20). Indien immers een eenheidsopvatting over het katholiek karakter verloren was gegaan, dan moest dit blijken door het vinden van meerdere, of tenminste verscheidene opvattingen over het katholiek karakter van de instelling. Meer nog, indien er geen consensus was, dan wensten wij de dragers van die verschillende definities te identificeren. De definiëeringsprocessen moesten dus kunnen gekoppeld worden aan sociale posities.

Er stond dus een dubbele doelstelling voorop. Vooreerst de identificatie van houdingsdimensies t.a.v. het katholiek karakter van de KU Leuven evenals de identificatie van sociale posities. Vervolgens moesten wij onderzoeken welke verbanden er konden optreden tussen de (al of niet) vast te stellen verscheidenheid van houdingen en de verschillende sociale posities. In plaats van de klassieke hypothetisch-deductieve weg, met inbegrip van het indiceren van concepten in concrete indicatoren, werd geopteerd voor een meer inductieve hypothese-genererende benadering (21).

Uit het exploratieve onderzoek werd daarom een zeer brede waaier van uitspraken bijeengebracht waarin op de een of andere manier de universitaire problematiek in het algemeen en deze betreffende haar katholiek karakter in het bijzonder aan bod waren gekomen. De lijst uitspraken werd voorgelegd aan een representatieve steekproef van 212 personen uit de professorenpopulatie en de gehanteerde analyse-techniek — m.n. cluster-analyse — stelde ons in staat homogene groepen of clusters van uitspraken bij elkaar te brengen (22). Vanuit deze samen-

(20) K. DOBBELAERE en J. LAUWERS, Definitions of Religion. A sociological critique, *Social Compass*, 20 (1973) 4, 551.

(21) R. CREYF, A sociological reflection on methodological problems in the empirical study of secularization : Actes de la XIe Conférence Internationale de la Sociologie Religieuse, *Religion and Religiosity, Atheism and Nonbelief in Industrial and Urban Society*, Lille, 1971, 411 e.v.

(22) Voor een uitgebreide bespreking van de cluster analyse en de situering ervan in het kader van een kwantitatieve inductieve benadering in de sociologie zie R. CREYF, *Definiëring van een universiteit als katholiek*, Doctoraatsverhandeling (ter perse).

gevoegde uitspraken werden schalen geconstrueerd. Op deze wijze construeerden we dertien schalen die als houdingsdimensies in verband met het katholiek karakter van de KU Leuven konden worden geïdentificeerd. Er bleek dus wel degelijk een verscheidenheid van dimensies aanwezig volgens dewelke — op het « culturele » niveau — de katholiciteit van de KU Leuven werd gedefinieerd. Dezelfde analyse-techniek werd ook gebruikt om belangrijke sociale posities af te bakenen. Uitgangspunt was hier een reeks van 150 indicatoren die informatie dienden te leveren — rechtstreeks of onrechtstreeks bevraagd — over de positie van de respondenten binnen en zelfs buiten de universitaire structuur. Net zoals bij de uitspraken leverde de cluster-analyse ons een tiental clusters op, die we konden omschrijven als dimensies binnen het positionele veld van de KU Leuven.

We kunnen in dit kort bestek niet apart ingaan op de onderscheiden houdingsdimensies en positiedimensies. Wel willen we hier summier een overzicht brengen van een aantal verbanden tussen houdingen en posities die als significant uit het onderzoek resulteren (23).

Dat leeftijd een overheersende invloedsfactor is zal wel geen verrassing zijn. Jongere professoren blijken toleranter; zij handelen en denken pluriformer; zijn minder sterk religieus-kerkelijk geïntegreerd; hechten minder belang aan de katholieke identiteit van de universiteit en de realisering ervan; en zijn democratischer ingesteld. De voorspellingskracht hiervan t.a.v. toekomstige ontwikkelingen is o.m. afhankelijk van het feit of het hier een generatie-verschijnsel betreft dan wel inherent is aan de levenscyclus zelf.

De invloed van de academische status komt op de tweede plaats. Opvallend is dat professoren met hoge academische status wel degelijk de katholieke identiteit van de universiteit voorstaan, maar dat deze status geen systematische invloed uitoefent op hun houdingen tegenover het effectief realiseren van dit karakter. Personen in deze positie staan negatief tegenover een meer sociaal-ethisch gerichte realisering van het katholiek karakter. Bij professoren met geringe status daarentegen zien we een positieve houding tegenover deze meer maatschappelijk gerichte realisatievorm, evenals tegenover democratisering.

De grote invloed van beide factoren — leeftijd en academische status — moet wellicht toegeschreven worden aan de mogelijkheid tot het uitbouwen van een netwerk van normen en gedragspatronen, eigen aan elk der afzonderlijke statusgroepen en leeftijdscategorieën of generaties. In die zin vertonen de relaties van beide posities met houdingen tegen-

(23) Voor een globaal overzicht zie R. CREYF, K. DOBBELAERE en J. VANHOUTVINCK, *op. cit.*, 62-73.

over tolerantie, norm-conformiteit, pluriformiteit, democratisering, religieus-kerkelijke integratie, e.d. waargenomen *binnen* de universiteit wellicht veel gelijkenis met soortgelijke relaties in de bredere maatschappij, waarvan de universiteit tenslotte deel uitmaakt.

Naarmate professoren meer betrokken zijn op de kandidaatsopleiding en vroeger ook sterker betrokken waren in katholieke jeugdorganisaties en studentenverenigingen, constateren we een meer positieve houding tegenover linkse studentenbewegingen, democratisering en de Universitaire Parochie. De studentgerichtheid van deze posities is wellicht een verklaring voor deze samenhang. Professoren in deze posities lijken nauwer betrokken bij de socialisatie van algemene waarde-patronen dan bij de overdracht van strikt professionele waarden en normen. Vandaar ook hun belangrijkheid bij het vormgeven van specifieke houdingen t.a.v. de katholiciteit van hun universiteit.

Ook kan nog vermeld worden dat wetenschappelijk productieve leden van het academisch personeel negatief staan tegenover een meer effectieve realisering van het katholiek karakter. Tenslotte blijkt een grotere dienstverlening buiten de universiteit gepaard te gaan met een geringere belangstelling voor normconform gedrag. Dit zou er kunnen op wijzen dat beide laatstgenoemde posities het te sterk prononceren van het katholiek karakter eerder aanvoelen als een hinder dan wel als een hulp in hun betrekkingen met de internationale wetenschappelijke wereld of met andere maatschappelijke sectoren.

Misschien wat té schematisch kan hieruit worden geconcludeerd dat bij leeftijdstoename en hogere academische status het katholiek karakter een vrij traditionele vertaling krijgt. Bij de onderwijs- en studentenbetrokken posities komt een andere, meer sociaal-gerichte vertaling naar voor. Terwijl posities die in hoge mate zijn afgestemd op de wetenschappelijke en maatschappelijke « communities », het katholiek « etiket » als vertaling van het levensbeschouwelijk karakter der universiteit reeds meer dan voldoende — zoniet te veel — vinden.

In hoever kan hier over een proces van secularisatie gesproken worden? In de mate dat uit het belang van de leeftijdsfactor conclusies zouden worden getrokken voor het proces van secularisatie — i.e. een toenemende secularisatie ten gevolge van generationele verschillen — kan enkel een follow-up onderzoek uitsluitel brengen. In de mate echter dat we een gelijktijdig optredende verscheidenheid vaststellen in het definiëren van katholiciteit, en in de mate dat aldus waarden en normen bevragebaar worden en er bijgevolg een grotere potentialiteit voor verandering ontstaat, laten de onderzoeksresultaten ons wel degelijk toe om dit als een proces van secularisatie te beschouwen. We willen dit tot slot nog eens samenvattend expliciteren.

De katholieke identiteit van de KU Leuven, m.n. haar verschijnen als kroonstuk van de katholieke onderwijszuil, wordt geenszins in vraag gesteld, noch door jongeren, noch door ouderen, noch door posities met sterke academische invloed, noch door posities met zwakke academische invloed, noch door wetenschappelijke productieven, noch door onderwijsbetrokkenen. Geen van deze posities wil het etiket «katholiek» dat op de instelling kleeft, losweken. Integendeel, in het kader van ons verzuild onderwijsbestel vindt men dit volkomen legitiem. De wil echter om dit katholiek karakter ook concreet gestalte te geven, bv. in het vastleggen van specifiek christelijk geïnspireerde onderzoeksprioriteiten of in het meegeven van een christelijke waardenhiërarchie in de opleiding blijkt — alhoewel door sommigen gewenst (24) — geen globaal onderscheidend kenmerk van de Leuvense universiteit te zijn. Het is alsof men elke kritiek, die gebaseerd zou zijn op het verwijt dat geloof en wetenschap mekaar uitsluiten, anticipeert, door zich terzake erg geseculariseerd op te stellen. Posities die de universiteit in de internationale «scientific communities» hoog aanzien kunnen verlenen — m.n. de wetenschappelijk actieve leden van het professorencorps — staan zelfs negatief tegenover een scherper profileren van het katholiek karakter van de Leuvense instelling. Ook het aantreden van een meer sociaal-ethische gerichtheid bij sommige posities ligt in de lijn van wat verschillende auteurs zien als kenmerk van een voortschrijdende secularisatietrend die besloten ligt in de ontwikkeling van de Joods-Christelijke traditie (25).

We zouden daarom durven stellen dat invloedrijke posities binnen de universiteit wel bereid zijn hun gewicht in de schaal te werpen voor het behoud van een universiteit die ontsproten is aan het vrij initiatief van het katholieke volksdeel en hiervoor steun zoeken bij de «zakelijke elite» van de katholieke zuil (26). In ruil voor een ruimere financiering bleek men zelfs bereid controlemaatregelen te ondergaan die sommigen deden spreken van een «onrechtstreekse nationalisatie» (27). Dit alles

(24) Zie bv. H. SERVOTTE, Standpunt : katholieke universiteit of gelovige universiteit, *Kultuurleven*, 43 (1970) 10, 870-871.

(25) Verwijzen we naar T. PARSONS, *Christianity and Modern Industrial Society*. E. TIRYAKIAN (Ed.), *Sociological Theory, Values and Socio-cultural Change*, New York, Free Press, 1963, 33-70 ; R. BELLAH, Religious Evolution, *American Sociological Review*, 29 (1964), 358-374. Ook bij BERGER komt dit perspectief sterk naar voor, zie P. BERGER, *Het Hemels Baldakijn*, Bilthoven, Ambo, 1967.

(26) Een indicatie hiervoor is o.m. de samenstelling van het universitaire toporgaan, de Raad van Beheer waarin zetelen of gezeteld hebben figuren zoals A. Cool, A. Dequae, F. Collin, J. Grauls, T. Lefèvre, L. Aerts, G. Geens, H. Dettremmerie terwijl we bij de Inrichtende Overheid ook nog vinden of vonden J. De Saeger, W. D'Havé, R. Houben.

(27) E. DE JONGHE, De Kerk en de structuur van de Katholieke Universiteit Leuven, *Politica*, 26 (1976) 2, 234.

beveiligt weliswaar de instelling, maar bindt haar ook en geeft « de Inrichtende Overheid lang geen zekerheid meer m.b.t. het handhaven van de wereldbeschouwelijke intentie die tot haar verantwoordelijkheid hoort » (28). Die felle aandacht voor het veilig stellen van de katholieke universiteit als instelling brengt niet automatisch een veiligstelling van de katholieke universiteit als idee met zich mee. Ook hier kan de conclusie zijn dat het behoud en de versteviging van een belangrijk element uit de katholieke zuil niet noodzakelijkerwijze secularisatietendenzen afremt.

IV. Bespreking en besluiten.

De politieke betekenis van de verzuilde structuren is voldoende bekend. Het volstaat hiervoor te verwijzen naar de studies van L. Huyse, J. Meynaud, V.R. Lorwin, A. Zolberg, e.a. (29). In het licht van de besproken studies zouden een drietal elementen onder de aandacht gebracht kunnen worden, speciaal dan wat de katholieke zuil betreft. Vooreerst kan de CVP als politieke vertaling van de christelijke mens-en maatschappijvisie, als politieke waarborg voor de katholieke organisaties bij de verdeling van schaarse goederen (kredieten, ambten, mandaten...) en als politieke steun van de sociale geledingen waaruit de katholieke bevolkingsgroep is samengesteld, rekenen op een surplus aan loyaliteit en integratie. Vervolgens blijkt dat de betrokkenheid bij zuilorganisaties voor de meeste CVP-politici een aanloop is voor hun politieke carrière. Een aantal komt op CVP-lijsten vanuit de « standen » (arbeidersbeweging, middenstandsgroeperingen, boerenbond en kaders), anderen klimmen meer rechtstreeks op via katholieke jeugdbewegingen en een activiteit bij de CVP-jongeren (30). Onderzoek naar de verschillen tussen die subgroepen zou interessant zijn. Tenslotte vormen de zuilorganisaties als drukkingsgroepen een niet te verwaarlozen feitelijke macht bij het uitstippen van het beleid. Deze invloed verloopt langs CVP-verkozenen en ze is bovendien geïnstitutionaliseerd in allerhande

(28) *Ibid.*, 232.

(29) L. HUYSE, *Passiviteit, Pacificatie en verzuiling in de Belgische politiek*, Antwerpen, 1970 ;

J. MEYNAUD, J. LADRIERE en F. PERIN, *La décision politique en Belgique*, Paris, 1965 ;

V.R. LORWIN, Segmented Pluralism, Ideological Cleavages and Political Cohesion in the smaller European Democracies, in *Comparative Politics*, 3 (1971) 2, 256 ;

A. ZOLBERG, Political Development in Belgium : Crisis and Process, prepared for a volume to be edited by R. GREW, 1972.

(30) H. DE BONDT, *De cumulatie van functies door de Belgische parlementsleden*, Leuven, Subfaculteit der Sociale Wetenschappen, 1971. We baseren ons ook op de reeks « portretten van parlementairen » in de pers na de verkiezingen van 1974 en 1977.

adviesorganen en commissies (31). Welke zijn nu de implicaties van de beschreven secularisatieprocessen voor de verzuiling en de politieke verhoudingen?

Vaak wordt aangenomen dat godsdienstige veranderingsprocessen, speciaal dan de secularisatie, op de lange duur de verzuiling op de helling zal plaatsnemen. De wijze waarop begrippen « secularisatie » (autonomie van de wereld tegenover Kerk en godsdienst) en « verzuiling » (het organiseren van profane functies op basis van godsdienstig onderscheid) doorgaans omschreven worden, wettigen op het eerste gezicht het vermoeden dat beide processen niet kunnen samengaan. Welnu, de bovenstaande studies spreken dit tegen en bevatten bovendien aanzetten tot een verklaring.

Op de *eerste plaats* is het zo dat de verzuiling juist gerealiseerd werd binnen een gesecculariseerd kader. De scheiding tussen Kerk en Staat, d.w.z. de autonomie van de Staat tegenover de Kerk, is een noodzakelijke voorwaarde voor de ontwikkeling van de verzuiling. Juist de aanvaarding van die scheiding heeft een aantal katholieken (de ex-Ultramontanen) er toe aangezet om een soort katholieke Staat binnen de Staat uit te bouwen. Men was m.a.w. bereid om de pogingen op te geven om de openbare instellingen met een katholieke geest te doordringen, d.w.z. seculiere instituties toe te laten, om dan juist van de fundamentele principes van die seculiere liberale Staat — nl. vrijheid van opinie, onderwijs, vereniging en voorrang van het privé-initiatief —, gebruik te maken om de verzuiling te realiseren. Men kan het ook zo zien: georganiseerd katholicisme als antwoord op een verderschrijdende secularisering.

Op de *tweede plaats* kan men in de drie studies een aantal aanduidingen vinden van een secularisatie binnen de katholieke zuilorganisaties. In 1945 werd de « katholieke eenheidspartij », die in 1884 opgericht werd in het kader van de eerste schoolstrijd, gedecleriseerd tot een christelijke volkspartij. In de jaren vijftig gedurende de tweede schoolstrijd, heeft de katholieke zuil (CVP en katholieke sociale organisaties) de legitimaties voor de schoolstrijd gesecculariseerd van de « ziel van het kind » tot « vrijheid en democratie »; men eiste gelijkheid van kansen en kosteloosheid van voortgezet onderwijs. In 1958 is een compromis mogelijk en wordt een schoolpact gesloten. De nadruk ligt op de « vrije schoolkeuze van de ouders » als gemeenschappelijk legitimatieschema.

(31) Vergelijk met V.R. LORWIN, Belgium: Conflict and Compromise, in K. McRAE (Ed.), *Consociational Democracy, Political Accommodation in Segmented Societies*, Toronto, 1974, 202-203.

Tien jaar later stelt men binnen de katholieke zuil een oppositie vast t.a.v. de basisstructuur van de zuil : de katholieke school. Deze « interne » reactie werd gelegitimeerd vanuit de vaststelling dat de Belgische samenleving « pluralistisch » geworden is en dat de « pedagogie » een eigen rationaliteit heeft, los van de religieus-kerkelijke bevoogding. De verdediging van het katholiek onderwijs op basis van « grote vraag en rendement » naast religieuze duiding, speelt ook in op seculiere motieven : de kwaliteit van het onderwijs, het opvoedkundig klimaat en de intermenselijke relaties. Het is trouwens ook de « gemeenschaptelijkheid » van het christelijk ziekenhuis dat als een van de basiskenmerken in de definitie van het katholiek karakter tot uitdrukking komt.

Onze analyse heeft echter aangetoond dat de economische en medische rationaliteit dit kenmerk, dat niet organiseerbaar geacht werd, in de verdrukking brengt. Tevens wordt het godsdienstige gereduceerd tot het verkerkelijkt en als aparte service georganiseerd. De diensten van de christelijke zuil organiseren zich dus zoals de samenleving : ze professionaliseren zich en de « kerkelijke inbreng » wordt intern mede georganiseerd op een afzonderlijke basis. Zoals de godsdienst in de samenleving verkerkelijkt georganiseerd wordt naast andere instituties, wordt de Kerk in de zuil in eigen gespecialiseerde diensten ingebouwd, maar zonder reële invloed. Haar overkoepelende aanspraken worden er gereduceerd tot marginale situaties (cf *supra* de gezondheidszorg), en recent werden die zelfs bevraagd onder invloed van de medische deskundigheid.

In de studie over het katholiek karakter van de universiteit werd vastgesteld dat professoren met een hoge academische status neutraal staan tegenover het *effectief* realiseren van het katholiek karakter van de universiteit en dat de wetenschappelijk meest productieve professoren daar vrij negatief tegenover staan. De verschillende bevindingen wijzen ook in de richting van een organisatorisch marginaliseren van de Kerk, kerksheid wordt beschouwd als een privé-aangelegenheid, norm-conformiteit heeft hoofdzakelijk betrekking op de interindividuele moraal en er is een scheiding tussen godsdienst en Kerk eenerzijds, en professionele activiteit anderzijds. De katholieke identiteit van de KU Leuven als « vrije » universiteit en als kroonstuk van de onderwijszuil daarentegen wordt geenszins in vraag gesteld.

Deze interne secularisatieprocessen hebben wij aangeduid als een verschuiving van kerks-katholicisme naar sociaal-culturele christenheid. Op *cultureel niveau* kan gewezen worden op een verglijding van « katholiek » naar « christelijk » in de betekenis van algemeen menselijke waarden ; het zich uitkristalliseren van een specifieke ideologie gesteund op een consensus-model m.b.t. maatschappelijke verhoudingen, met « har-

monie », « solidariteit », « evenwicht tussen kapitaal en arbeid », « vrije keuze », « gemeenschap » en « pluralisme » als centrale begrippen ; er zijn aanduidingen van elementen van een typische levensstijl ; men kan wijzen op vertrouwdheid met de eigen « wereld », subtiel onderhouden wantrouwen naar « buiten » (via de verzuilde communicatiemedia) en op vanzelfsprekendheden m.b.t. de degelijkheid van de « service » die katholieke organisaties bieden, een niet te onderschatten blindingselement. Op *structureel niveau* zou men hypothetisch kunnen wijzen op een verschuiving van machtscentra binnen de katholieke zuil. A.R. Zolberg heeft er in dit verband op gewezen dat niet de bewaarders van een zuivere, fundamentele, confessionele of ideologische traditie naar voren treden als de « tenoren » van de Belgische politiek maar wél de partijleiders (32). Wat de sociale controle betreft kan men wijzen op de verschuiving van een kerkelijke normatieve controle naar de controle via bureaucratische patronage, waarover meer bij het volgend element : de professionalisering.

Als *derde element* van de zuilbestendige secularisatie kan gewezen worden op de toenemende professionalisering die een marginalisering en privatisering van de godsdienst in zijn kerkelijke vormgeving tot gevolg heeft. Deze professionalisering was duidelijk aanwijsbaar in het hospitaalwezen. In het ziekenhuis verwerpen « professionals » zelfs de claim van de Kerk in verband met marginale situaties zoals abortus, euthanasie en sterilisatie. Zij wijzen op de complexiteit van de problemen, de eigenheid van hun domein en trachten vanuit hun gespecialiseerde kennis een oplossing voor deze problemen te zoeken. Een historische analyse van het katholiek middelbaar onderwijs zou ons moeten toelaten om de impressie van verdeskundiging aldaar wellicht ook te kunnen vaststellen. Wij verwijzen o.m. naar de wettelijke beschikkingen in verband met de « vereiste » bekwaamheidsbewijzen. Er is een reductie vast te stellen van de « algemene vakken » door de uitbreiding van vakken waarvoor specifieke bekwaamheidsbewijzen vereist zijn. Vandaar ook dat de priester-leraar, de « bedienaar van een erkende eredienst » volgens de wettelijke beschikkingen, zijn onderwijsbevoegdheid op basis van zijn filosofische en theologische vorming sterk gereduceerd ziet en een aanvullende gespecialiseerde opleiding moet krijgen voor een reeks vakken. Hij wordt dan ook meer en meer vervangen door leken met de « vereiste » diploma's. Zijn specifieke bevoegdheden werden « gere-

(32) Zie hiervoor M. COOPMAN *et al.*, *Integratie, Etnolinguïsmen en politieke verandering : het succes van het FDF in de gemeenteraadsverkiezingen van 1976*, Brussel, Centrum voor Sociologie, VUB, 1977, 42 en het citaat uit de paper van A. ZOLBERG, *Political Development in Belgium : Crisis and Process*.

duceerd » tot het godsdienstonderricht. Tussen 1958 en 1976 daalde het relatief aantal religieuze en geestelijke leerkrachten in het katholiek middelbaar onderwijs van meer dan 50 % naar 11 % hetgeen tegelijk een verjonging van het lerarenkorps meebracht.

Na de Tweede Wereldoorlog ontstaat ook een nieuwe opvatting over de universiteit in de richting van een sterkere nadruk op wetenschappelijk onderzoek en wetenschappelijke vorming. De splitsing van de Leuvense universiteit had samen met de universitaire expansie een snelle uitbreiding van het academisch, wetenschappelijk en technisch personeel teweeggebracht. Men zou op dezelfde tendenzen kunnen wijzen in de sectoren van maatschappelijke dienstverlening, welzijn en sociaal-cultureel werk waar het vrijwilligerswerk van parochiepriesters nu steeds meer uitgeoefend wordt door sociaal-agogen, maatschappelijke werkers en sociologen.

Door verschillende auteurs werd gewezen op de integratieve kracht van de controle van de zuilorganisaties en de politieke partijen over een groot aantal benoemingen (33). Naast de expliciete en impliciete verdeelsleutels bij benoemingen in de overheidsadministratie moet hier gewezen worden op de toenemende tewerkstelling binnen katholieke zuilorganisaties, in onderwijs, gezondheidszorg en in het sociaal-cultureel werk (jeugdbewegingen, cultuurverenigingen, standenorganisaties). Professionalisering impliceert een differentiatie in betrekkingen o.a. qua waardering en beloning. Aangezien het merendeel van de taken door (gehuwde) leken wordt opgenomen, zijn steeds meer gezinnen rechtstreeks of onrechtstreeks bij die tewerkstelling betrokken. Vooral in Vlaanderen wordt de georganiseerde sociaal-culturele christenheid gekenmerkt door een potentieel aan mogelijkheden m.b.t. de maatschappelijke stijging voor haar leden. Naast de reeds vernoemde bindingselementen is dit wellicht het voornaamste middel tot integratie en aantrekkingskracht van de katholieke zuil en van de CVP als politieke uitdrukking ervan. Deze controle over benoemingen en maatschappelijke opgang verzekert de bestendigheid van de politieke macht en deze geeft op haar beurt weer een uitbreiding van de controle-mogelijkheid op de schaarser wordende tewerkstelling en promotie-kansen.

Wat de controle m.b.t. de loyaleit van de aanhangers betreft zou men kunnen wijzen op een spanning tussen bureaucratistische patronage, normatieve controle en professionalisering. Immers, professionalisering betekent niet alleen differentiatie en specialisatie maar evenzeer het

(33) O.a. M. COOPMAN *et al.*, *op. cit.*, 24-25; R. FOX in een interview met *Knack*, 2 maart 1977, 33; L. HUYSE, Politieke machtsstructuren in België, in L. HUYSE *et al.*, *Machtsgroepen in de Samenleving*, Leuven, 1973, 20-21.

streven naar autonomie van de « professionals » bij het definiëren en gestalte geven van hun taken (34). Deze spanning komt tot uiting in de christelijke ziekenhuizen en de universiteit, maar evenzeer in het katholiek onderwijs naar aanleiding van de discussie rond het statuut van het personeel. Wat dit laatste betreft is het alvast duidelijk dat de controle op loyauteit aan de levensbeschouwing en ideologie vanwege de leerkrachten wettelijk en feitelijk mogelijk lijkt. Ook voor de andere zuilorganisaties zijn er aanwijzingen dat die controle uitgeoefend wordt, bv. met betrekking tot de vrijgestelden van de jongvolwassen-organisaties (35).

De besproken studies, opgezet vanuit godsdienstsociologische hoek maar in deze bijdrage opnieuw bekeken naar hun politieke implicaties, laten ons toe te besluiten dat de interne secularisatie, opgevat als een verschuiving van kerks katholicisme naar sociaal-culturele christenheid en toenemende professionalisering, juist de ontzuiling afremt en een politieke verzuiling bevordert.

Summary : Secularization and pillarization in Belgian political life.

Sociological research in three Catholic « pillar » organizations (the Catholic school system, the Christian hospitals and the Catholic University) indicates that secularization is not followed by a « de-pillarization » or crumbling of the Catholic pillar. Our explanation suggests a process of secularization within the Catholic organizations, with as main components : the development of a social-cultural christianity — which may be considered a secular surrogate for church-religion —, and professionalization by which the christian organizations provide a milieu which ensures job security and social advancement for its loyal members. Thanks to its informal and formal ties with the Christian pillar organizations, the CVP acts on both components, by stressing a specific identity and by defining the interests of the pillar organizations. This explanation may indicate some major aspects of the ties between sociological Catholics and « their » political party — a bond which is certainly not being affected by the secularization processes, rather the contrary is occurring.

(34) A. MOK, *Beroepen in actie. Bijdrage tot een beroepen sociologie*, Meppel, 1973, 92-97.

(35) J. BILLIET, Het personeelsstatuut van het katholiek onderwijs als sociaal probleem, in *De Nieuwe Maand*, 21 (1978) 4, 220-234 ; J. BILLIET en K. DOBBELAERE, *op. cit.*, 88-89.

